

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 5, Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı | Volume 5, Special Issue: Turkish-Greek Relations, 30 Ağustos/30 August 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 30.04.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.07.2021

DOI: 10.30692/sisad.930239

KOLEKTİF HAFIZANIN DERİN DEHLİZ MABEDİ: AYASOFYA*

Collective Memory's Temple of The Deep Passage: Hagia Sophia

Yasemin NAZ

Akdeniz Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktorant

ORCID ID: 0000-0003-0446-6134

yaseminnaz_89@hotmail.com

Atıf/Citation: Yasemin Naz (2021), "Kolektif Hafızanın Derin Dehliz Mabedi: Ayasofya", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Türk-Yunan İlişkileri Özel Sayısı*, C. 5, 30 Ağustos 2021, s.219-231.

Öz: Hıristiyanlar ve Müslümanlar için önem taşıyan İstanbul, II. Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te şehrin fethi ile sonuçlanan mücadelesinin şanlı nişanesi tezahüründe Ayasofya "kılıç hakkı" olarak camiye çevrilmiş, böylelikle İstanbul hâkimiyetinin bir sembolü olarak görülmüştür. Türkler için "kılıç hakkı" olarak sembolleşen Ayasofya, Yunanlar içinse Hıristiyan dünyasına indirilen bir darbe olarak algılanmış, böylelikle Psikopolitik yolculuk başlamıştır.

Bu çalışmada, geçmişin izlerini taşıyan mana abidesi olarak Ayasofya'nın sembol bir mabed iken hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar için kolektif hafızalarda nasıl seçilmiş travmaya dönüştüğü ele alınmıştır. Simgesel olarak büyük öneme haiz olan kilise, cami, müze ve yeniden cami olarak statik yapısında yaşanan çeşitli sorunlarla psikolojik kırılmalar yaşayan Ayasofya simgesel önemini kaybetmemiş, ortak hafıza ve ulusal kimlikle ilişkilendirilerek bir Anamnesis (hatırlama) olarak tarihsel bir olgu olagelmıştır. Ayrı ayrı bir geçiş nesnesi konumunda bulunan bu mabed, kaybedilen kimlik için bir hatırlama nesnesi olmuş, böylece kaybedilen kimliğin sembolü olarak simgeleşmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ayasofya, Kılıç Hakkı, Kolektif Hafıza, Seçilmiş Travma, Hatırlama

Abstract: Istanbul is important for Christians and Muslims. With the manifestation of glorious engagement of Sultan Mehmet II's struggle that resulted in the conquest of the city on May 29, 1453, Hagia Sophia was converted into a mosque as a "sword right" and thus it was seen as a symbol of Istanbul domination. Symbolized as the "sword right" for the Turks, Hagia Sophia was perceived as a blow to the Christian world for the Greeks, and thus a Psychopolitical journey began.

In this study, as a monument of meaning bearing the traces of the past, it has been discussed how Hagia Sophia turned into a chosen trauma in collective memories for both Muslims and Christians while it was a symbolic temple.

*Bu çalışma, Yasemin Naz'ın Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda devam etmekte olan "Politik Psikoloji Bağlamında Türk Dış Politikasında Türkçe Kaynaklar Işığında Yunanistan Algısı" adlı doktora tez inden türetilmiştir.

Hagia Sophia, which suffered from psychological breakdowns in its static structure as a church, mosque, museum and re-mosque; and which has had great symbolic importance; has not lost its symbolic importance and has become a historical phenomenon as an Anamnesis by being associated with common memory and national identity. This shrine, which is a separate object of transition, has become an object of remembering for the lost identity, thus symbolizing the lost identity as a symbol.

Keywords: Hagia Sophia, Right to Sword, Collective Memory, Chosen Trauma, Anamnesis

GİRİŞ

İnsan yaradılışının bir parçası olan duygular, toplum üyelerince paylaşılan kültürel çerçeveler ekseninde güçlü etkiler yaratmakta ve bunun sonucunda yaşanan duygusal deneyimler de kolektif duygusal yönelim şeklini alarak toplumsal bir fenomen haline gelmektedir. Bu durum da bir kişi, grup ya da devlete karşı geliştirilecek dostluk ya da düşmanlık duyguları için zemin hazırlamakta ve duygularla şekillenen karar verme süreçlerinde kolektif olarak devletlerin nasıl davrandıkları da ulusal kimlikleri ve duygusal içeriklerini anlamayı kolaylaştırmaktadır (Koç, 2020, s. 100-101). Toplumsal ve tarihsel geçişlerde etkili olan bu duygular oluşan boşlukların doldurulması ve yaşananların anlamlandırılması için kolektif belleğe ihtiyaç duymakta ve zamanla çözülmemiş, hesaplaşılmamış yaralar, kayıplar, acılar olarak ruhsal aşınmalara sebep olan psikolojik travmaları ortaya çıkarmaktadır (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020, s.127).

Toplumsal ve tarihsel olarak derin bir Psikopolitik yolculuğun hikâyesini barındıran mabed Ayasofya Doğu Roma, Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti dönemi için ayrı ayrı geçiş nesnesi konumunda iken, müzenin camiye çevrilmesi dönüşümünün yaşattığı psikolojik kırılma ile Hıristiyan dünyasının büyük kaybının yeniden hatırlatıldığı Psikopolitik bir atak olagelmıştır (Arıboğan, 2020a: 17-18). Aslında bu hatırlama ya da canlı tutma da travma ile baş edebilmenin bir yolu olarak kayıtsızlığa karşı bir mücadeleyi simgelemekte ve yaşanan olayın temsiliyetini psikolojikleştirmektedir. Bu sebeple de toplumlar kaybettiklerinin değerini sürdürme gayesi ile nesnelere ve sembollere gibi geçiş nesnelere kullanarak travmalarını idealize etmektedirler (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020, s.130-135).

İdealize edilen Ayasofya'nın ibadete açılarak yeniden cami statüsüne dönüştürülmesi de Yunanların geçmiş travmalarını canlandırarak kaybettikleri kimliklerinin hatırlatma nesnesi olmuştur. Öyle ki Ayasofya'nın ebedi bir Hıristiyan anıtı olarak imajının yok edilmesi Hıristiyanlar için kaybedilmiş kimliğin sembolü olarak algılanmasına sebep olmuş, böylece travmanın katlanarak büyümesine yol açarak travmanın durağan değil, dinamik olduğunu göstermiştir (Çevik, 2005, s.44). Bu noktada da Ayasofya'nın ibadete açılmasıyla yaşanan travma tıpkı bir çocuğun ailedeki otorite figürlerinden (anne-baba) birisi ile olan ilişkilerdeki eksikliğinin/düş kırıklığının yaşamının geri kalanında kurmaya çalıştığı ilişkilerde kendisini savunma mekanizmalarına ittiği gibi Osmanlı zamanından kalan yarım kalınlık/bırakılmışlık inancı Türkiye ikamesinde Yunanistan'ı da savunma mekanizmalarına itmiştir. Psikoloji literatüründe semantik bellekle açıklanan bu durum bilgi ve düşünceler arasında soyut ilişkiler kurarak (Altunay, 2010, s.5) bilginin kodlanıp saklandığı, kavramların birbirleriyle alakalı bir hal alarak, birbirlerini anımsatması olarak ifade edilmektedir (İlhan, 2011). Dolayısıyla bellek bir anlamda zamanın mekânı olarak işlev görmekte, başat rol üstlenmektedir. Zira bellek olmasaydı geçmişi hatırlamak, zamanın bilincine varmak pek mümkün olmazdı (Güngör, 2015, s.60). Bu noktada bu çalışmada da mekâna anlam yükleyen, mekân belleğini oluşturan bellekte hatırlama nesnesi olarak yer edinerek geri çağırışını sağlayan Ayasofya'nın kiliseden camiye, camiden müzeye ve müzeden tekrar camiye dönüştürülmesi ile bellekteki bütün travmaların sentezlenerek bastırılmış duyguların ortaya çıkışı ele alınmıştır.

Yıkılan Düş: Yunan Mirası Ayasofya

Bireylerin politik zihninde önemli bir yer tutan mekân, toplumsal psikolojinin çözümlenebilmesi için iyi bir turnusol görevi görmektedir. Zira birey ile mekânlar arasında sembolik bir etkileşim bulunmakta, bu mekâna bağlı etkileşim de bireysel kimliğin yanı sıra toplumsal kimliği oluşturmada, insanın hayatı sembollerle algılamasına neden olmaktadır. Sembolik yaklaşımın yanında psikolojik yaklaşımla da söz konusu mekân, kimliğin oluşumunda bir veri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki bir mimari eser, kendi içinde birleştirici iken kendisi dışındakileri ayırıştırıcı simgesel bir mekân halini alabilmektedir. Zira semboller aracılığıyla kazanılan anlamlar bireyin içinde bulunduğu toplumun ortak değerlerini aktarmaktadır (Güleç-Solak, 2017, s.15-16). Böylelikle de geçmişin özelliklerini kapsayan mekânın somut izlerinin taşıyıcısı olan bireyin belleğinde bireysel, sosyal, kültürel, tarihsel unsurlarla birleşerek ilişki kuran bu izler “mekân belleğini” oluşturmaktadır (Sayar-Avcıoğlu ve Akın, 2017, s.423). Aslında mekâna anlam yükleyen, anlamlar kümesi oluşturan da zihinsel temsillerdir. Antropolog Marshall Sahlins insan toplumunda hiçbir şeyin, hiçbir nesnenin insanların onlara yüklediği anlam dışında bir anlam ifade etmediğine dikkat çekmektedir. Bu yüzden geçmişe dair yüklenen anlam algısı bugün de kolektif hafızanın merkezini oluşturmaktadır (İsmayilov, 2015, s.109). Yani Faulkner’ın söylemiyle de aslında “geçmiş asla ölü değildir, hatta geçmiş bile değildir” (Faulkner, 2011, s.69). Geçmiş; zamanın şimdisinde var olma, şimdiye sızma çağrışımdır. Başka bir deyişle de geçmiş şimdinin içinde zuhur etmekte, tıpkı bir hayalet gibi tezahür etmektedir (Güngör, 2015, s.61). Bu yüzden geçmiş ile gelecek arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır ki geleceğe geçmişin içinden bakılabilir. Ayasofya’da bu noktada birçok şeyi temsil eden bir mana abidesi niteliğindedir. Birçok açıdan değerlendirilebilen bu abide mimari, politik, teolojik, ekonomik, tarihi vs. pek çok araştırma için temel oluşturan bir mekân olagelmıştır (Arıboğan, 2020b). Söz konusu bu unsurlar da belleği bireysellikten çıkararak kolektif bir çerçeveye dâhil etmektedir. Öyle ki “birliktelik” ve “aidiyet” duygusunu besleyen semboller ortak bir kimlik anlamı taşıyan “yer” ile ilişkilendirildiğinde kolektif belleğin mekân olgusu üzerinden şekillendirilmesini sağlamaktadır (Sayar-Avcıoğlu ve Akın, 2017, s.426). Dolayısıyla Hıristiyanlık dünyası için kolektif belleği oluşturan bir sembol olan Ayasofya, sembol algısı ile birey için değeri öğrenilmiş bir uyarıcı olarak soyut bir niteliğe dönüşmüştür (Güleç-Solak, 2017, s.16).

“Kutsal Bilgelik” (Ahunbay, 2017, s.38) ya da “Büyük Kilise” anlamına gelen “Megale Ekklesia” isimleri ile anılan Ayasofya (Çift ve Altunay, 2020, s.11) Konstantinopolis’in fethedildiği sırada Hıristiyan dünyasının kutsal mimari eseri olarak Konstantin tarafından 325’te yapımına başlanmıştır. Fakat yaşanan yangınlar ve depremlerin yarattığı etki sebebiyle Teodosius ve Justinianus tarafından tekrardan inşa ettirilmiştir. İnşası 537’de tamamlanarak görkemli bir kilise olarak ibadete açılan bu bazilika kraliyet düğünleri, taç giyme törenleri gibi pek çok kutlamalara sahne olmuş, halk arasında da kilisenin ilahî güçlerce cennette tasarlanarak inşa edildiğine ve bir melek tarafından binanın Müslümanlara karşı korunacağı inancı yaygınlaşmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.67-68). Efsaneye göre de Ayasofya yapılırken Mimar Ignatios’un oğluna görünen melek inşaatın bir an evvel bitmesini söylemiş, bunu öğrenen mimar Ignatios oğlunu tekrar Ayasofya’ya göndermeyerek meleğin sonsuza kadar orada kalmasını ve kilisenin bekçisi olmasını temin etmiştir. Konstantinopolis’in Türkler tarafından fethedilmesinden beş gün önce ise efsaneye göre bu melek göklere kanat açıp yükselmiş ve böylece meleğin yükselişi ile birlikte şehir korunmasız kalmış ve bu durum da şehrin düşüşü olarak yorumlanmıştır (Ekinci, 2015).

Fatih’in şehri kuşatması sırasında yaşanan birtakım olağanüstü olaylar da tıpkı meleğin göklere kanat açıp yükseldiği gibi ilahî korumanın kentin üzerinden kalktığı ve Tanrı’nın Doğu Roma’yı kaderine terk ettiği şeklinde yorumlanmıştır. İlahî mesajların, kehanetlerin, ritüellerin etkin bir şekilde yaşandığı Doğu Roma’da şehrin kuşatılması öncesinde de ardı ardına yapılan ritüeller sonrasında gelen işaretler halkın büyük bir korku yaşamalarına sebep olmuştur. Yapılan ritüeller sonrasında Doğu Roma tarafından şer olarak yorumlanan işaretlerden biri de

“Kente yapılacak saldırılardan dört gün kadar önce erkekler ve kadınlar Tanrı'nın kendilerine yardım etmesi için Meryem Ana İkonası'nı kurtuluş temennisi olarak sokaklarda dolaştırırken, ortada hiçbir sebep yokken ikona ellerinden yüzüstü çamura düştü. Orada bulunanlar bağırarak ikonayı kaldırmaya çalışsalar da adeta kurşun gibi ağırlaşmış, sanki yere yapışmış ve yer tarafından çekilmekteydi. Bir hayli uğraşından sonra dualar eşliğinde, papazlar ve resim taşıyıcılar Meryem Ana İkonası'nı kaldırmıştı. Kutsal tören alayı morali bir hayli bozuk biçimde yoluna devam edebilmişti. Ancak bu olağandışı hal, hayırlı bir olay sayılmadı. Ve halkın içine korku ve dehşet yerleşti. Zaten sonradan olacak olaylar da bunu doğrulayacaktı.

İkonayı taşıyan grup öğle vakti tufan gibi bir yağmura yakalandı. Ardi kesilmeyen şimşek, yıldırım ve dolu ile karışık olarak yağmurların şiddetinden kalabalık ne bir adım atabilmiş ne de yerinde durabilmişti. Öyle bir felaket oldu ki, ufak çocuklar büyükleri tarafından zapt edilmese de, sele kapılarak gideceklerdi. Böyle alışılmadık ve dehşet verici yağmur, gelecek olan felaketin ne şiddette olacağını bir göstergesiydi. Bu, felaket selinin bütün ülkede akarak, herkesi sürükleyerek götürceğinin bir işaretiydi.” (Çift ve Altunay, 2020, s.148).

şeklinde anlatılmaktadır. Yine benzer şekilde Doğu Roma Konstantinopolis'inde yoğun bir şekilde kenti kaplayan sis Doğu Roma tarafından yeni bir felaket olarak düşünülmüş ve korkuya sebep olmuştur. Bu noktada sis bulutlarının nasıl bir felakete sebep olacağını anlamlandırabilmek için Hıristiyan inancındaki “Tanrı-bulut” ilişkisine bakmak gerekmektedir. Zira Matta'ya göre İncil'de Petrus, Yakup ve Yakup'un kardeşi Yuhanna, Hz. İsa ile beraber dağda iken bir sis bulutu onları çevreleyerek bulutun içinden Tanrı'nın sesi yükselir ve Tanrı “Sevgili oğlum budur ve ondan hoşnudum” der. Böylece Hıristiyan inancında da Tanrı'nın bulutla hareket ettiği ve bulutla gelip bulutla gittiği yaygınlaşmıştır. Meryem Ana heykelinin çamura düştüğü günün ertesinde yaşanan yoğun sis olayı da Doğu Roma tarafından Tanrı'nın gittiği ve kente yüz çevirdiğinin işareti olarak algılanmıştır. Ard arda yaşanan bu olağanüstü olaylar neticesinde de kentin düşeceği endişesi Doğu Romalılarda iyiden iyiye yerleşmiştir (Çift ve Altunay, 2020, s.147-149).

Hem Hıristiyanlar hem de Müslümanlar için önemli olan İstanbul, aslında toplumun zihnini şekillendiren her iki toplum için de farklı tezahür eden iki büyük düş olmuştur. Hıristiyanlar için meleklerin yeryüzüne inip kendilerini koruyacağına inanılmışken, Müslümanlar için İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in “İstanbul mutlaka fethedilecektir. Onu fetheden komutan ne güzel komutan, o ordu ne güzel ordudur.” şeklinde hadislerine yansıyan fetih mistik öğeler içermiştir. Müslümanlar tarafından fethi kutsallaştırılan İstanbul, birçok Müslüman kumandan tarafından fethi gerçekleştirilmek istenmiş fakat II. Mehmet'in 29 Mayıs 1453'te şehri fethetmesi ile “hadislerdeki mucizeyi gerçekleştiren” sultan olarak anılmasını sağlamıştır (Yavuz, 2017, s.190). Bahsedilen bu olaylar göstermektedir ki efsaneler ve mistik öğelerle dolu bu fetih Ayasofya için inançlar çarpışmasını da beraberinde getirmiştir (Arıboğan, 2020a, s. 27). Burada dikkate değer olan aslında olaylar değil, olayların toplumsal temsile yansıyan görünümünün ürettikleri manadır. Bu ilişkisellikte “Ayasofya” retoriği Yunan toplumunun etkisinde kaldıklarına inandıkları travmaların anlamlandırılmasının sosyolojik kurgu sürecine yansıtılmasıdır (İsmayilov, 2015, s.107). Neticede de Hıristiyanlığın kutsal abidesi bu fetihle birlikte camiye dönüştürülerek travmanın sosyolojik inşası gerçekleştirilmiştir (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.67-68).

Doğu Roma'ya karşı girişilen ve fetihle neticelenen bir mücadelenin parlak bir nişanesi tezahüründe (Eldem, 2015, s.77) “kılıç hakkı” olarak camiye çevrilen Ayasofya'da Fatih Sultan Mehmet, 1 Haziran 1453'te ilk Cuma namazını kılmış Akşemseddin tarafından Fatih adına hutbe okunmuş ve bundan sonra Ayasofya Fetih Camii diye anılmaya başlanmıştır. Böylelikle

Türkler için İstanbul hâkimiyetinin bir simgesi olarak görülen Ayasofya, Yunanlar için Hristiyan dünyasına indirilen narsistik bir darbe olarak değerlendirilmiş (Ekinci, 2015), bu bağlamda da Türkler için “kılıç hakkı” olan bu münferit olay Yunanlar için “kılıç darbesi” olarak algılanmıştır.

Fatih’in fetih sonrasında Ayasofya’yı hemen cami yapması da Ayasofya’nın aslında İstanbul ile ilişkilendirilmesi ve Ayasofya’nın İstanbul’u simgeleyen bir kale, caminin de bu kalenin bayrağı olarak nitelendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Camiye dönüştürme adımı sonrasında da artık Hristiyan Konstantinapolis’i Müslüman İstanbul’una dönüştürme çabaları başlamıştır. Öncelikle şehrin büyük tepelerinde bulunan haçlar indirilerek yerlerine camiler, medreseler, imarathaneler, hastanelerden oluşan İslami figürleri ifade eden külliye inşaa edilmiş, kilise kullanımı ile alakalı mimari öğeler silinmeye çalışılarak fetih sonrası Ayasofya İslamlaştırılmaya çalışılmıştır. Sonrasında Sultan II. Mehmet’in adına yapılacak olan cami yapımına 1463’te başlanmış, 1471’de tamamlanmıştır. Ancak 1677’de depremle yıkılan cami 1767-1771 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir. Ayasofya ile karşılaştırılan bu cami onun kadar ihtişamlı olmasa da kopyası olmasından öteye geçememiştir. Öyle ki Doğu Roma algısından “ayrılma-bireyleşme” Mimar Sinan devrine kadar gerçekleşmemiştir. Müslüman Osmanlılar için Hristiyan Doğu Romalıların etkisinden kurtulmak önemli olsa da zihnin kurduğu bilinçdışı özdeşimle Mimar Sinan devrine kadar içselleştirilen Doğu Roma etkisinin birtakım yönleri özümsemiştir (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.68-72).

Yeni bir kimlik keşfi Mimar Sinan’ın Ayasofya’ya meydan okuma olarak gördüğü İstanbul’daki Şehzade Camii ile başlamış ve yaratıcılığını ortaya koymak adına bu camiye inşa ederken Ayasofya’nın iki yarım kubbesine rağmen Mimar Sinan dört yarım kubbeyle denemelerine başlamıştır. Bu deneme ile Mimar Sinan Ayasofya’nın eksensel simetrisini merkezi bir simetriye dönüştürmeyi başarmıştır. Şehzade Camii’nin yapımından on yıl sonra Mihrimah Camii de Ayasofya planından tamamıyla farklı bir deneme ile yapılmış, böylelikle eski Yunan mimarisinin ortadan kaldırılması gereklilik olmanın dışında simgesel bir eylem olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece simgesel eylemin bir diğer adımı da Mimar Sinan’ın bir sonraki eseri olan Sultan Süleyman’ın kendi adını taşıyan Süleymaniye Camii olmuştur. Süleymaniye Camii de simgesel eylemin devam ettirildiği Doğu Roma mimarisinden ayrılmış ve kubbenin en tepesine Kuran ayetleri yazılmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.68-72). Buraya kadar olan hep bir Ayasofya’ya meydan okuma hali aslında Yunanların yapının ilahi güçler tarafından cennette tasarlanarak inşa ettiklerini öne sürdükleri Ayasofya Kilisesinin Türk mimari geleneklerine benzememesi sebebiyle Türkleri derinden etkileyerek benlik değerlerinde kayba neden olmuş olmasıdır. İşte bu yüzden zafer kazandıkları şehrin yeni durumuna alışmak gerekliliği Türklerde de yas tutmayı zorunlu kılmıştır (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.67-68). O halde kayıp ve yas ne şekilde olursa olsun bireylerin, toplumların baş etmede güçlük çektiği sarsıntılar, travmalar yaşadığı gerçek olarak karşımıza çıktığını göstermektedir (Çevik, 2003, s.85). Bu durumu Levine ve Kline, travma-yas ilişkisinden söz ederken travmanın olduğu her yerde yas vardır şeklinde ifade etmektedir (Levine ve Kline, 2014, s.192-193).

Üç Mabed Bir Matem

Dünya tarihinin akışını değiştiren bir simge olarak “kilise”, “cami”, “müze” görevleri ile statik problemler yaşayan Ayasofya simgesel önemini kaybetmemiş, statik olarak değişikliğe uğramıştır (Erdoğan, 2012, s.1). Zira İstiklal Savaşı’nın sonlanması, Cumhuriyetin kurulması Ayasofya’nın kaderinin kurumsal değişime doğru evrildiğinin göstergesi olmuştur (Elden, 2015, s.83). Kiliseden camiye dönüştürülen Ayasofya haç ve hilalin çatışması anlamı yüklenmiş olması sebebiyle (Akan, 2020, s.327) 24 Kasım 1934 yılında alınan kararla Atatürk’ün girişimleriyle bütün insanlığın ulaşılabilirliğine ve bilimsel araştırmaların erişimine açıklığı düşüncesiyle müzeye çevrilmiştir (Ahunbay, 2017, s.40). Atatürk’ün imzası niteliği taşıyan bu müzeleştirme basit bir mana taşımamakta aksine hem Müslümanlar hem Hristiyanlar için sembol bir mabed iken Batı dünyası nezdinde seçilmiş bir travma gerçeği yaratan Ayasofya,

Müslüman dünyası tarafından gerçekleştirilen müzeleştirme ile Hıristiyan dünyası tarafından kaybedilen kilise simgesinin yarattığı travma nesnesi olarak müze imgesi ile geçmişte yaşanan kaybın rövanşı bir eylem olagelmıştır (Arıboğan, 2020b). Ayrıca Cumhuriyet tarihi ile müzeye çevrilen sembol ağıt Ayasofya, Batı'ya yönelik bir mesajla "Ben senin ötekin değilim" diyerek öteki olarak görülen Osmanlı geçmişinin fotoğraf karesinde bulunmak istemeyerek müzeleştirme yani nötrleştirme formu ile yeni bir hikâye yaratarak İstanbul'un fethine dair kitlesel travmayı yıkmak istemiştir. Ne var ki müze halinde insanlığın ortak mirası olarak kullanılması dışında bir bütünün parçası konumunda olması sebebiyle Ayasofya sembol niteliğini kaybetmemiş dahası paranoyanın yerleşimi halini almıştır (Bardağcı, 2020). Böylelikle de müzeleştirme ile travmanın nesnesi (Ayasofya) aynı kalırken öznesi (kilise, cami, müze, cami) değişiklik göstermiştir (Yılmaz-Odabaşı, 2020). Toplumların kayıpları sonrasında yaşla baş edebilme süreçlerinde sarıldıkları bu nesne ve semboller bir geçiş nesnesi olarak görülmüşken Yunanistan için de toplumsal sembollerle canlılığını koruyan yasin idealize hali Ayasofya olmuştur. Bu durumda yitirilen kimlik için Ayasofya'ya ruhsal bir melankoli ve yas hali yüklenmiştir (Hatipoğlu, 2020, s.135).

Psikolojik açıdan bu yas sürecini başlatan (Freud, 1917, s. 237-258) ise İstanbul'un kaybı ve Ayasofya olmuştur. Yas süreci de kaybın "geleceksiz" (Çevik-Ersaydı ve İlhan, 2012, s.43) hale getirilmesi ve neticelerinin içselleştirildiği, hayatı sürdürme gücünün tekrardan kazanıldığı bir süreç olarak ifade edilebilir (Maraş, 2014, s.43). Bu yüzden Freud bu süreci bir "iş" olarak değerlendirmektedir. Zira yas iyi bir sonla tamamlandığında ya da tamamlanmadığında nesiller boyunca bireysel ya da toplumsal alanda etkisini sürdürmeye devam edecektir (İlhan, 2013, s.27). Eğer çözümlenemeyen yas durumu söz konusu ise bireyler ya da toplumlar yas süreci ile baş etme de pek çok sorun ile karşı karşıya kalabilmektedir (Gizir, 2006, s.195). Bu sebeple yaşanamayan toplumsal yas kronik bir hal alarak iki ülke ilişkilerinde travmatik süreci başlatan belirleyici olmaktadır (Çevik-Ersaydı ve İlhan, 2012, s. 114). Öyle ki "daimi yas" olarak ifade edilen bu durumda kayıptan uzun zaman geçmesine rağmen hala kayıp imgesi aktif halde tutulmaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.53-54).

Bireylerin yaşadığı yas süreci gibi büyük gruplar da tüm toplumu ilgilendiren gerek bir kayıp gerekse de bir travma sonrasında ortak bir yas süreci yaşayabilmektedir. Bilhassa bir düşman tarafından travma yaşatılmış ve mağdur edilmiş toplumların bireylerinde travma ile alakalı olarak ortak ve paylaşılmış hisler oluşmaktadır. Dolayısıyla büyük grup üyelerinde geçmişte atalarının yaşamış oldukları mağduriyetleri, aşağılanmışlıkları ve çaresizlikleri anımsatan durumlara yönelik ortak ve paylaşılmış tepkiler gözlenmektedir. Böylelikle bu bireyler kendi hayatlarındaki değersizlik ve mağduriyet hisleri ile baş etmeye çalışmaktadırlar. Toplumların yaşadığı travma sonrasında meydana gelen mağduriyet, aşağılanma, değersizlik gibi tahammül edilemez duyguların üstesinden gelmek için kullanılan yöntemler olan mağdur etmiş topluma yönelik öç alma duygusu, rövanş hissi gibi takıntılı durumlar yas sürecini ertelemektedir. Ertelenen yas süreci de kuşaktan kuşağa aktarılacak sonraki nesillerin hafızalarında canlı tutulabilmektedir. Toplumsal olayların yarattığı bu melankoli de gidenin ardından bir yas hiyerarşisi oluşturduğundan gidenlerin hayaletlere dönüşmesinin engellenmesi aynı zamanda toplumsal bağların sürekliliğinin sağlanabilmesi kuşaklar arası aktarım krizlerine neden olmaktadır (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020, s.137). Böylelikle Ayasofya örneğinde olduğu gibi canlı tutulan travma sonraki kuşakların bireysel kimliklerinin bir parçası olagelmektedir (İlhan, 2013, s.25-30). Öyle ki yas tutabilmek değişikliğin kabul edilmesi iken, yas tutamamak da değişikliğin yadsınması anlamına gelmektedir (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.67).

Bugün gelinen noktada da İstanbul'un fethine dek 916 yıl kilise, fetih sonrasında 1453'ten 1934'e kadar 481 yıl cami ve sonrasında 1934'te alınan kararla müze olarak kullanılan (www.habererk.com) Ayasofya'nın müzeden tekrar camiye dönüştürülmesi ile Rumların bir sembolü olduğunu ifade eden Yunanlar için geçmiş travmalar yeniden canlanmış, belki de İstanbul'un fethinde düşünü kurdukları Konstantinopolis'e dair bıraktıkları tek eser olan Ayasofya müzesinin camiye dönüştürülmesi Yunan halkı için son kalelerinin de yıkıldığı bir

“işgal” olarak algılanmıştır. İşgal kelimesi Yunan halkında travma yaratan bir olgu olmuştur. Yunan halkı için travmalarını canlandıran bir anıt olan Ayasofya'nın yıkılışı (düşlerinde) Yunan kimliğini ayakta tutan bir mirastır. Dolayısıyla Ayasofya'nın müzeden camiye dönüştürülmesi Helenizm adına da kabul edilebilir bir durum değildir (Kitsikopoulos, 2020). Öyle ki Helenler için ayakta kalan son anıt olan Ayasofya Helenizm'in Megalo İdea ülküsünün temel yapıtaşıdır. Zira Helenizm ideolojisine göre “İstanbul bir gün Helenizm'in başkenti Konstantinopolis olacaktır”. Bakıldığında bu ifade aslında Yunanistan Anayasası'ndaki 3. maddeyi özetlemektedir. “Yunanistan'ın resmi dini Ortodoksluktur, dinin başı Konstantinopolis'tedir” bu madde ile Ayasofya'nın Yunanlar için neden bu kadar önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır (21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 2020).

Kaybın Kazanca Evrilmesi: Ayasofya'nın İbadete Açılması

Tarihte Hıristiyanlar için büyük önem taşıyan Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi büyük sevince sebep olmuş, o dönem Yunan gazetelerinde de bu durum “Minaresiz Ayasofya” olarak ele alınmışken bugün Üç Ayasofya'dan biri olan İstanbul Ayasofya'sının camiye dönüştürülmesi ile tüm dünyadaki Hıristiyanlar için büyük önem taşıyan “Minaresiz Ayasofya” düşü müzeleştirme kararının ardından yeniden ibadete açılmasıyla yıkılmıştır (<https://patriklik.blogspot.com>).

Hıristiyan dünyası tarafından sembolik hale getirilen Ayasofya pejoratif bağlamda değerlendirildiğinde Ayasofya'nın ibadete açılması, Yunan kolektif belleğinde kabuk bağlayan yaraları yeniden kanatmış ve Yunanlarda çaresizlik hissini ortaya çıkaran iyileşemeyen bir yara olarak algılanmıştır. Nihayetinde etki alanı böylesine büyük bir travma olan 1453 tarihi ve Ayasofya batı nezdinde “seçilmiş travma” olarak sembolik bir değer taşımaktadır (Özsüer, 2020, s. 411). “Seçilmiş travma” terimi de bir grubun üyelerinde diğer başka bir grubun üyeleri tarafından mağduriyetlikleri ve aşağılanmışlıkları şeklinde duygular barındıran bir olay anlamı taşımaktadır. Şüphesiz ki hiçbir grup mağdur edilmeyi ve bunun sonucunda da benlik değerinde bir kayıp yaşamayı seçmez, ne var ki olayı psikolojize etmeyi seçerek kolektif belleğinde canlı tutarak yaşamayı seçer. Bu nedenle de seçilmiş travmalar etnik kimliğin yaşamsal belirtileri halini almaktadır. Öyle ki bir travma bir kez seçilmiş travma durumunu aldıktan sonra da bununla alakalı tarihsel doğrular önemini kaybetmekte yalnızca aşağılanmışlık, yenilmişlik duyguları tarihsel bir duygu olarak yerini almaktadır (Volkan ve Itzkowitz, 2002, s.20). Bu noktada burada ortaya çıkan yenilmişlik algısı veya geride kalmışlık duygusu bir anda ortaya çıkan bir duygu olmamış tarihsel bir duygu birikimi sonucunda ortaya çıkan olası bir durumu temsil etmiştir (Çevik-Ersaydı, 2012, s.65). Bu durum da ötekine yönelik betimlemelerin alt yapısını oluşturmuş ve gerektiğinde bilinçaltından geri çağrılarak yeniden canlandırılmasını sağlamıştır (Ayanoğlu, 2011, s.15).

Halk üzerinde böylesi psikolojik ve tarihsel bir etki bırakan travmatik Ayasofya, Türkiye için kurucu zaferini geçmişte arayan bir izlenim bırakırken, Yunanistan için geçmişteki kayıpların ve travmaların yeniden ortaya çıkışını tetikleyen bir yapıt niteliği taşımaktadır. Her iki taraf açısından taşıdığı ortak nitelik ise milliyetçilik ideolojisinin yükselmesi olmuştur (Arıboğan, 2020b). Bu bağlamda söz konusu Ayasofya'ya dair yaşanan anımsama bilincin bir çeşit yenilenmesidir. Zira geçmişte yaşanan bir yinelenmeden dolayı anımsama oluşmaktadır (Güngör, 2015, s.61). Öyle ki Sokrates'e göre “anımsanacak şeyin daha önceki bir zamanda öğrenilmiş olması” gerekmektedir (Temizkan, 2016, s.221).

Anımsama da bilme sürecinin başlangıcını oluşturmaktadır. Eskiden bilinen bir şeylerin anımsanması da idealerin kopyalarının görülmesiyle ortaya çıkmaktadır (Kaya, 2013, s.175). Söz konusu bu idea kimi toplum için zaferken kimi toplum için de travma halini almıştır. Her iki ulus için de toplumsal bir regresyon söz konusu iken Türkiye bu regresyonda seçilmiş zaferini anımsarken, Yunanistan seçilmiş travmasını hatırlamaktadır. Dolayısıyla politik psikoloji bağlamında Ayasofya her iki ulus için de ortak bir bağlantı nesnesi görevi görmekte ve

görsel temsiliyeti yansıtmaktadır. Yunanistan için tarihi boyunca birikmiş bir acının temsili iken, Türkiye için seçilmiş zaferinde bir hatırlatma nesnesi olmuştur.

Hatırlama/hatırlatma nesnesi olarak geçmişte yaşanan olayın bugün bile daha dün yaşanmış gibi aynı duygular içinde yaşanması ve unutulmaması durumu da nöropsikolojik bir durum olan “hipertimestik sendrom” ile ifade edilen aşırı hatırlama sendromudur. Belleğin son derece üstün bir performans sergilediği bu durumda geçmişte yaşanan olaylar bellekten istenildiğinde geri çağırılabilir. Öyle ki bu sendromu yaşayan bireylerin, ulusların otobiyografik bellekleri mükemmel çalışmaktadır. Yunan dilinden gelen bu “aşırı hatırlama” halinde hatırlatma nesnesi belirlediği anda yaşanan travma otomatik olarak dün yaşanmış gibi ortaya çıkmaktadır (Sayar, 2011, s.20). Yunanistan otobiyografik belleğinde yer edinen Ayasofya da Yunan halkının aşırı hatırlama halinin yansıması olarak geçmişte bugüne taşımaktadır.

Ortak bağlantı nesnesinin bu travmaları tetiklemesi Ayasofya ile Yunanistan için toplumsal regresyona neden olmuş, nesnelere arasında ilişki kurmaya yarayan bütün toplumsal temsiller “hatırlama/geri çağırma” metodu aracılığıyla bellekte geri çağırımı sağlamıştır. Söz konusu bu mekânsal kodlama ile Ayasofya'nın kiliseden camiye, camiden müzeye ve tekrar camiye dönüşmesi ile bellekteki bütün travmalar sentezlenerek bastırılmış duyguların ortaya çıkması sağlanmıştır (Sayar-Avcıoğlu ve Akın, 2017, s.427). Dolayısıyla bu durum karşısında hafıza ile beslenen geçmiş, hafızada yer edinen hatıraların bilince gelmesi denklemlerle formalize olmakta, insan ve insana dair her şey zihinsel faaliyetle sürdürülmektedir. Hatırlamada etken olan birey, toplum, kültür, dil, tarih gibi unsurlar da geçmişte yaşanan kalıntıların kodlarını ortaya çıkarmada tarihsel bir eylem olarak halkalar zinciri oluşturmaktadır. Nitekim söz konusu unsurlarla hatırlamayı barındıran hafıza aynı zamanda geçmişe ait olduğu hissini de barındırmaktadır (İlhan, 2013, s.25-26). Öyle ki Ayasofya'da ilk namazın Lozan Antlaşması'nın imza tarihi olan 24 Temmuz'da yani Lozan'ın yıldönümünde olması ve İstanbul'un fethedildiği gün olan 29 Mayıs gününde olduğu gibi Cuma namazı ile kılınması ve ardından kılıçla hutbe okunması çağırımı yoluyla birinci fethin etkilerinin yeniden hatırlatılarak ikinci bir fetih edasıyla ancak bu sefer kılıç kınından çıkmadan elde edilen seçilmiş bir hedef olarak unutulmak istenen travmaların yeniden gün yüzüne çıkarılması sağlanmıştır. Yaşanan travmaları yeniden canlandıracak çağırımı nesnesi olan Ayasofya da imgelerin sağ kaldığının göstergesidir. Bu yüzden hatırlama görevine haiz olan belleğin istemsiz bir şekilde geçmişten gelen olay ya da olguları anımsaması sağ kalan imgelere karşı bireyin dolaylı ya da dolaysız olarak katıldığı bir eylemdir (Güngör, 2015, s.61-62). Ayrıca imgesel anlamda Ayasofya geçmişten gelen referanslar üzerinde bir nostalji yaratmış, bugün var olmayı geçmişe dönüp anmak, yitklik duygusunu yaşamak, yâd etmek gibi eylemlerle nostaljiden beslenmiştir. Nostaljik kabul edilebilecek bu eylemler toplumsal kodlarla, nesnelere canlılığını korumaktadır. Bu yüzden denilebilir ki nostalji mekan ve zamana ket vurmaktadır (Uz, 2014, s.78-84).

Zaman ve mekana ket vuran nostalji üzerine Diyanet İşleri Başkanı'nın kılıçla hutbe vermesinin içerdiği mesaj, Ayasofya'nın müzeden camiye çevrilmesinin uluslararası etkiler yaratacağı, kılıçla hutbe vermenin “şuursuz bir hareket olmadığı” aksine “tasarlanmış bir görüntü” olduğu anlaşılmaktadır (Arıboğan, 2020b). Bunun üzerine geçmiş ile bugün karşılaştırıldığında benzer bağlantı nesnelere hala kullanılıyor olması başka bir deyişle Fatih Sultan Mehmet'in 1453'te “kılıç hakkı” olarak camiye çevirdiği Ayasofya'ya dair Diyanet İşleri Başkanı'nın “kılıçla” hutbe vermesi görüntüsünün benzer anlamlar taşıdığı düşünülmektedir.

Kılıçla hutbe geleneği esasında yüzyıllardır Müslümanların bir şehri fethettikten sonra oranın en büyük mabedinde kılıçla hutbe okumaları, o şehrin savaşla fethedildiği anlamı taşımaktadır. Osmanlı döneminde de padişahların tahta çıkma törenleri Cuma günü yapılırken, ilk hutbeleri de kılıçla okutulmuştur. Öyle ki Ayasofya'da savaşarak alındığı için fetheden için “kılıç hakkı” olarak görülmüş (Aksoyak, 2019) ve bu uygulamaya dayanarak Ayasofya cami yapılmıştır. İslam fikhında da var olan kiliseyi camiye çevirme uygulamaları İslam tarihinin pek çok döneminde görülmüştür (Çift ve Altunay, 2020, s.183). Ancak bir yerin savaşarak değil de karşı

tarafın teslim olmasıyla ele geçirilmesi halinde ise söz konusu kılıç hakkı uygulanmamıştır (Arıboğan, 2020a, s.32).

Bugün farklı boyutlarda simgesel niteliği olan Ayasofya'nın ibadete açılmasının Batı dünyası tarafından Freud'un ifade ettiği "perde anılar" olarak zihinlere kazınmış haliyle siyasi konjonktürde güçlü tepkiler yaratabileceği aşikârdır (Güngör, 2015, s.59). Zira Newton'un üçüncü yasasında belirttiği gibi "Her etkinin kendine eşit bir tepki doğurduğu" (Bilmez, 2018, s.115) nezdinde Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilmesi ile Yunan halkının statüsünün aşağıya çekilmesine sebep olan bu durum karşısında yaşanan aşağılanmışlık duygusu oç alma isteğini yaratan savunma mekanizmasını ortaya çıkarabilecektir (Volkan, 2009a: s.30). Şu ana kadar tepkisiz kalan Yunanistan için uyuyan-uyutulan kriz (tdpkrizleri.org) bağlamında değerlendirilebilen Ayasofya koşullar elverdiğinde Yunanistan'ın içinden bir kurt çıkabileceğini, Jung'ın insanın içindeki gizli kişilik olarak yorumladığı gölge gibi karanlık tarafının nevroz ve psikopoz olarak yıkıcı, sinsi ve tehlikeli bir durum alacağı aşikârdır (Kansu, 2020, s.362-363). Bu durumda da yaşanan toplumsal değişimin getirdiği toplumsal travma akabinde travmalar paradigmasını doğurması ihtimal dahilindedir. Büyük duygusal uyanış sağlayan bu karar yeni bir hikâyenin ortaya çıkacağı pandoranın kutusu olarak bütün travmaların, anıların bir havai fişek gibi beklenmedik şekilde ortaya çıkacağını göstermektedir. Öyle ki içselleştirilen bu şimdiki bağlam geçmiş duygulanımdan ayrılamaz bir hal almış, kendini şimdide yeniden inşa etmiş ve tıpkı dejavu yaşamışçasına anlaşılabilir nahoş duygular yaratmıştır.

Politik olaylardan yola çıkarak gerçekleştirilen eylemlere gösterilen tepki şekli de aslında "niyet okuma"dır (Şensoy, 2009). İnsan kütlelerini harekete geçirerek sonuca götüren de bu tepkilerdir. Böylelikle siyasal davranışlar siyaset psikolojisine sebep olmaktadır (Evre, 2018, s.116). Öyle ki ulusların ya da devletlerin karşılıklı ilişkilerinde yaşadıkları sorunlar ve bu sorunlar kapsamında birbirlerine yaşattıkları travmaların yok edilmesi mümkün olmadığından tarihsel olaylardan ve bu olayların yarattığı travmalardan sıyrılmak ya da bu travmaları unutmak kolay görünmemektedir (Özer, 2020, s.82).

SONUÇ

Arıboğan'a göre toplulukların tarihi, sözlerden ve eylemlerden oluşmakta ve neyin hatırlanmaya değer olduğu kararı doğrultusunda topluluklar geçmişlerinden birtakım hatırlama nesnelere, sembolleri, hikâyeleri seçmektedirler (Yavuz ve Hatipoğlu, 2020, s.131). Duygulara bağlı olarak gelişen bu seçimin gerçekleşebilmesi için de uyarıcı açısından belirli bir eşiğin geçilmesi gerekmektedir. Öyle ki Freud'un kuramlarına göre algılanan uyarıcı doğrultusunda bireyin istek ve beklentileri şekillenmekte (Çevik, 2011) ve bu uyarıcı doğrultusunda yine Freud'a göre insan davranışlarının altında bilinçaltına atılmış, bastırılmış birçok farklı motivasyon bulunmaktadır (Cüceloğlu, 2007, s.30). Söz konusu bu motivasyonlar bireylerin düş kırıklığına uğradıklarında, gayelerine ulaşılmalarına mani olduğunda saldırganlık dürtüsü olarak ortaya çıkmaktadır (Karalı, 2011, s.37).

Oluşan saldırganlık duygularının etkisiyle birçok politik olay geçmiş travmalara benzer durumların tekrar tekrar yaşanmasına ve zihinsel temsillerin canlanmasına ve travmaya dair yaşanan kayıp hislerinin tersine çevrilmesine, intikam almaya neden olmaktadır (İlhan, 2013, s.40). Ayasofya'nın camiye dönüştürülmesi olayı da politik olayların geçmiş travmaları hafızalarda yeniden canlandırdığının kanıtı olmuştur. Fatih Sultan Mehmet ile kiliseden camiye dönüştürülen Ayasofya'nın sonradan müzeye dönüştürülmesi ile bir nevi kaybettikleri kimliklerinin yeniden dirilişe geçtiğini düşünen Yunanlar bu müzenin tekrar camiye dönüştürülmesi ile Osmanlı nostaljisini yeniden yaşamışlar ve karşıt tepki geliştirmişlerdir (Kitsikopoulos, 2020). Bu durum ise iç politik gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkileri nasıl sarstığını göstermiştir (Aksu, 2017). İlişkilerdeki bu paradoks da bilinçaltı düzeyde

gerçekleşmiş bir çıkmaz olarak devam etme eğilimini sürdürme potansiyeline sahiptir (Yılmaz, 2008, s.40).

Ayasofya'nın ibadete açılarak yeniden cami statüsüne dönüştürülmesi Yunanların geçmiş travmalarını canlandırarak kaybettikleri kimliklerinin hatırlatma nesnesi olmuştur. Öyle ki "Bizim" olanın sonradan "ötekinin" olmasının yarattığı duygusal gerilim Yunanların Ayasofya'ya karşı yüklediği anlam abidesi olarak "Kırık Kalp Sendromunda" kendisini bulmuştur.

"Takotsuba Sendromu" olarak da bilinen bu sendrom ismini Japon balıkçıların ahtapot avlamak için denize attığı vazo benzeri balık yakalama aracından almıştır (Akgül, 2020). Duygusal bir hastalık olan bu sendrom genellikle sevilen bir yakının kaybı, terk edilme, ayrılma, reddedilme gibi duygusal çöküntüler, kaygı durumları, şoklar, travmalar sonrasında görülmektedir. Böylesi deneyimler sonrasında kişinin vücudunda adrenalin gibi stres hormonları salgılanmakta, stres hormonlarının da artması ile kalp büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalarak, adrenalinini yükselten stres damarları aşındırıcı bir etki yaratmaktadır. Böylelikle kalp krizine benzer bulgularla kendini belli eden bir hastalık olarak ortaya çıkmaktadır (Günüşen, Düşgün ve Yakut-Özdemir, 2019, s.184-186).

Genel olarak değerlendirildiğinde de aslında yüzyıllardır süren Türk-Yunan ilişkilerindeki bu duygusal dalgalanmalar aynı filmi tekrar tekrar izlemeye benzemektedir. Kimi zaman bir gerilimi kimi zaman da romantik komediyi aratmayan bu ilişkiler Ayasofya krizi ile tekrar bir gerileme sahne olacak filmin fragmanı niteliğindedir. Ne var ki iki ülke arasındaki ilişkiler kimi zaman birbirlerine dokunduğunda patlayacak bir ateş parçası iken, kimi zaman da dostane zeybek oynayacak/sirtaki yapacak kadar yakındır. Öyle ki madalyonun iki yüzü, biri diğerinin ötekisi, karşısı, yazı ve turası, siyah ve beyazı gibidir.

Ayasofya'nın ibadete açılması da Müslümanlar için "yeniden dönüş" anlamı taşımış ve dünyanın farklı bölgelerindeki Müslüman topluluklara yapılan zulümlere misilleme olarak algılanmıştır. Politik sembolizm olarak geçmişte "kılıç hakkı" olarak kazanılmış yerin tek kurşun atmadan kaybedilmesi geçmişin rövanşının yapıldığı büyük kazanımların, kaybedişlerin, kolektif travmaların, zaferlerin bir anıtı, mabedi, sembolü olarak camiye dönüştürülmesi ile anlamlıdır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2017). Bir Dünya Mirasının Korunması: Ayasofya. Uluslararası Katılımlı 6. Tarihi Yapıların Korunması ve Güçlendirilmesi Sempozyumu bildiriler kitabı içinde, (s.37-46). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Akan, E. (2020). Ayasofya Camisi'nin Müzeye Çevrilmesi Üzerine Bir Araştırma. Türk Dünyası Araştırmaları, 25 (247), 313-328.
- Akgül, A. (2020). Kırık Kalp Sendromu. 2 Şubat 2020 tarihinde <https://www.ahmetakgul.com.tr/index.php/uzmanliklar/kalp-hastaliklari/274-kirik-kalp-sendromu>, adresinden alındı.
- Aksoyak, İ. H. (2019). Hutbeyi Kılıçla Okumak. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (4), 74-83.
- Aksu, F. (2017). Yunan Dış Politikasında Türk-Yunan İlişkileri ve İç Politika Kaygıları. 17 Aralık 2017, 12 Ekim 2020 tarihinde <http://www.turkishgreek.org/ikili-iliskiler/uyusmazliklari-etkileyen-faktoerler/item/48-yunan-d-s-politikas-nda-tuerk-yunan-iliskileri-ve-ic-politika-kayg-lar>, adresinden alındı.

- Altunay, Z. M. (2010). Şizofrenlerde Semantik Bellek Süreçleri Normal Popülasyona Kıyasla Farklı mıdır? (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arıboğan, D. Ü. (2020a). Bir Politik “Anamnenis” Örneği Olarak Ayasofya’nın İbadete Açılması Meselesi. (Ed.), Deniz Ülke Arıboğan Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji içinde (s.17-41). İstanbul: İnkılap.
- Arıboğan, D. Ü. (2020b). Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji, 13 Kasım 2020 tarihinde <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/travmalarin-golgesinde-politik-psikoloji-kitabinin-editorlugunu-yapan-prof-aribogan-ayasofyayi-degerlendirdi-1759633>, adresinden alındı.
- Ayanoğlu, B. (2011). Türk-Yunan Tarih Ders Kitaplarında Karşılaştırmalı Öteki. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayasofya Neden Önemli ve Tartışma Yaratıyor? 16 Ocak 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47728137>, adresinden alındı.
- Bardakçı, M. (2020). Atatürk Ayasofya’yı İbadete Kapatıp Müzeye Çevirmeye 1923’te Karar Vermiş. 10 Aralık 2020 tarihinde <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2712163-ataturk-ayasofyayi-ibadete-kapatip-muzeye-cevirmeye-t-1923te-karar-vernisti>, adresinden alındı.
- Bilmez, N. (2018). Newton Bilim Anlayışının Kuvvetler Ayrılığı Teorisine Etkisi. Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5 (10), 114-122.
- Cüceloğlu, D. (2007). İnsan ve Davranışı: Psikolojinin Temel Kavramları. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çevik, A. (2003). Globalization and Identity Violence or Dialogue Psychianalytic Insights on Terror and Terrorism, Ed.: Sverre Varvin ve Vamık D. Volkan London: International Psychoanalytical Association.
- Çevik, A. (2005). Sahnedeki Kültürel Travma: Oyunlarla Yaşayanlar. Tiyatro Araştırmaları Dergisi, 20 (20), 41-71.
- Çevik, A. (2011). Türkiye’deki Ötekileştirme Süreci. 21 Temmuz 2011 tarihinde <http://psikopolitik.blogspot.com/2011/07/turkiyedeki-otekilestirme-sureci.html>, adresinden alındı.
- Çevik, S. (2011). Psikolojik Operasyon, Algı yönetimi ve Propaganda. 7 Ağustos 2020 tarihinde <https://www.tarihistan.org/psikolojik-operasyon-algı-yonetimi-ve-propaganda/2540/>, adresinden alındı.
- Çevik-Ersaydı, B. S. (2012). Suriye-Türkiye: Güç Algısı ve Kriz İletişimi. Ortadoğu Analiz, 4 (43), 61-69.
- Çevik-Ersaydı, B. S. ve İlhan, R. S. (2012). Türk-Ermeni Yakınlaşmasında Toplumsal Yas Faktörü: Bir Politik Psikoloji Değerlendirmesi. Ermeni Araştırmaları, (43),113-132.
- Çift P. ve Altunay, E. (2020). Ayasofya’nın Gizli Tarihi, Pelin Çift ile Gündem Ötesi Kitaplığı (74. Baskı). İstanbul: Destek Yay.
- Ekinci, E. B. (2015). Ayasofya Efsaneleri. 7 Ekim 2020 tarihinde <http://www.ekrembugraekinci.com/article/?ID=596>, adresinden alındı
- Elden, E. (2015). Ayasofya: Kilise, Cami, Abide, Müze, Simge. Toplumsal Tarih (254), 76-85.

- Erdoğan, E. G. (2012). Bizans Dönemi'nde Ayasofya, Tarihçesi Ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler. *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-7. DOI:-ISSN: 2147.
- Evre, B. (2018). Siyaset Psikolojisinde Durumcu ve Eğilimci Yaklaşımlar. *Kitap İncelemesi*, Houghton, D. P. (2015). *Siyaset Psikolojisi: Durumlar, Bireyler, Olaylar*. Hayati İnanç ve Duygu Şekeroğlu (Çev). Bilge Kültür Sanat, İstanbul, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi IX)1, 116-120.
- Faulkner, W. (2011). *Requiem for a Nun*. New York: Vintage Books,
- Freud, S. (1917). *Mourning and Melancholia*. The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. London: Hogarth Press.
- Gizir, C. A. (2006). Bir Kayıp Sonrasında Zorluklar Yaşayan Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Yas Danışmanlığı Modeli. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2 (2),195-213.
- Güleç-Solak, S. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (1),13-37.
- Güngör, F. Ş. (2015). Marcel Proust'un Kayıp Zamanın İzinde Adlı Romanında Belleğin Kurgulayıcı Rolü Üzerine Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55 (2),59-74.
- Günüşen, İ., Düşgün, İ. T. ve Yakut-Özdemir, Ö. (2019). Ekstübasyon Aşamasında Gelişen Takotsubo Sendromu: Olgu Sunumu. *Ege Tıp Dergisi*, 58 (2), 184-186.
- İlhan, R. (2011). Türkiye'deki Ötekileştirme Süreci. 30 Eylül 2020 tarihinde <http://psikopolitik.blogspot.com/2011/07/turkiyedeki-otekilestirme-sureci.html>, adresinden alındı.
- İlhan, R. S. (2013). Arap Baharı ve Osmanlının Yası Bağlamında Modern Türk Kimliği. *Akademik Orta Doğu*, 8 (1),25-49.
- İsmayılov, M. (2015). Bir Tahayyül Olarak Kültürel Travma ve 'Soykırım' Retoriği. *TESAM Akademi Dergisi*, 2 (1),107-125.
- Kansu, A. F. (2020). Ben Kendim, Sen Gölgeyim Ötekim ve Personam. (Ed.), Deniz Ülke Arıboğan, *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji içinde (351-383)* İstanbul: İnkılap.
- Karalı, Z. C. (2011). Bölücü- Ayrılcı Terörle Mücadelede Politik Psikolojik Boyutun İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). T.C Genelkurmay Başkanlığı/Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M. (2013). Platon'un Ruh Kavramı. *Sosyal Bilimler Dergisi*, XV, (1), 171-182, DOI NO: 10.5578/JSS.6784, s.171-182.
- Kitsikopoulos, P. (2020). Yunan Halkı Ayasofya'nın Camiye Dönüştürülmesi İle İlgili Ne Düşünüyor?12 Ekim 2020 tarihinde <https://tr.euronews.com/2020/07/24/yunan-halk-ayasofya-n-n-camiye-donusturulmesi-ile-iligili-ne-dusunuyor>, adresinden alındı.
- Koç, M. (2020). Şeytanlaştırma Miti ve Şeytanlaşan Düşmanlar: ABD-İRAN. (Ed.), Deniz Ülke Arıboğan *Travmaların Gölgesinde: Politik Psikoloji içinde (s.85-118)*. İstanbul: İnkılap.
- Levine, P. A. ve Kline, M. (2014). *Ey Travma Bizden Uzak Dur*. Ayşegül Cebenoyan (Çev). İstanbul: Doğan Kitap.
- Maraş, A. (2014). Komplike Yas: Derleme ve Vaka Çalışması. *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi*, 1 (1), 41-59.

- Megali İdea'nın Hayali: Minaresiz Ayasofya, 17 Eylül 2010, 9 Ekim 2020 tarihinde <https://patriklik.blogspot.com/2010/09/yapilamayan-ayasofya-ayininin-ardindan.html>, adresinden alındı.
- Özer, B. (2020). Kitap İncelemesi: Vamık D. Volkan, Divandaki Düşmanlar: Bir Türk Psikanalistin Siyaset Psikolojisi Serüveni. *Medeniyet Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 81-84.
- Özsüer, E. (2020). Türk-Yunan İlişkilerinin Psikopolitik Perspektifi: Grup Psikolojisi Eksenli Karşılıklı Seçilmiş Zaferler ve Travmalar. (Ed.), Şenol Kantarcı. *Politik Psikoloji Boyutuyla Türk Dış Politikası (1923-2000) içinde* (391-426) Ankara: Nobel.
- Sayar, F. (2011). Otobiyografik Bellek ve Otobiyografik Belleği Etkileyen Değişkenler. *Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35 (2), 19-33.
- Sayar-Avcıoğlu, S. ve Akın, O. (2017). Kolektif Bellek ve Kentsel Mekân Algısı Bağlamında (229, 423-450).
- Şensoy, B. Ö. (2009). Ateşten Gömlek: Politikayı Psikoloji ile Beraber Düşünmek. 17 Kasım 2020 tarihinde https://www.todap.org/bolum_detay.aspx?yaziId=146&bolumId=3, adresinden alındı.
- Temizkan, V. (2016). Platon'un Phaidon Diyalogunda Anamnesis Kuramı. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 217-230.
- Uluslararası Krizler ve TDP, 28 Ocak 2020 tarihinde https://tdpkrizleri.org/index.php?option=com_seoglossary&view=glossaries&letter=U&catid=1&Itemid=131&lang=tr, adresinden alındı.
- Uz, F. (2014). Mekân-Politik Bir Söylem Olarak Nostalji. (Ed.), Didem Kılıçkırın. *Kimlik ve Yer içinde* (79-85) Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Volkan, V. D. - Itzkowitz, N. (2002). *Türkler ve Yunanlılar: Çatışan Komşular*. Banu Büyükkal (Çev). İstanbul: Bağlam Yay.
- Volkan, V. D. (2009a). *Körü Körüne İnanç: Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*. (2. Baskı). Özgür Karaçam (Çev). İstanbul: Okyanus Yay.
- Volkan, V. D. ve Zintl, E. (2010). *Gidenin Ardından*. İstanbul: Oa Yay.
- Yavuz, K. E. ve Hatipoğlu, A. (2020). Geçmiş Bugün Olduğunda: Toplumsal Yas. (Ed.), Deniz Ülke Arıboğan Travmalarının Gölgesinde: *Politik Psikoloji içinde* (s.119-155). İstanbul: İnkılap.
- Yavuz, M. (2017). İstanbul'un Fethi ve Akşemseddin, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2),185-200.
- Yılmaz, M. E. (2008). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk-Yunan İlişkileri ve Ege Sorunu. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (2), 27-44.
- Yılmaz-Odabaşı, H. (2020). Toplumsal Travma ve Posttravmatik Gelişme Perspektifinden Balkan Savaşı ve Türk Milliyetçiliğinin Kitleleşmesi. (Ed.), Deniz Ülke Arıboğan Travmalarının Gölgesinde: *Politik Psikoloji içinde* (s.47-77). İstanbul: İnkılap.
21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü (2020). Helenizm için Ayasofya. 9 Ekim 2020 tarihinde <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/teostrateji-arastirmalari-merkezi/helenizm-icin-ayasofya>, adresinden alındı.